

Василь Вишиваний,
або життя щирого українця

Департамент культури і туризму
Полтавської обласної військової адміністрації
Обласна бібліотека для юнацтва ім. Олеся Гончара

«Василь Вишиваний, або життя щирого українця»

до 130 річчя від дня народження

Біобібліографічне досьє

Полтава – 2025

УДК 94:929.731(436)]:[355.311+32]](477)"19"(092)Вишиваний
В 19

Укладач: Ольга Пошибайло

Василь Вишиваний, або життя щирого українця : до 130-річчя від дня народження : біобібліограф. досьє / Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара ; уклад. О. Пошибайло. – Полтава : ПОБЮ імені Олеся Гончара, 2025. – 36 с.

Фігура Василя Вишиваного є знаковою не тільки для української, а й для австрійської історії. Унікальна історія члена імператорської родини Габсбургів, що був полковником легіону Українських січових стрільців за часів Першої світової, підтверджує глибинні зв'язки між Україною і Європою. Некоронований Король України, народний Гетьман України, палкий патріот та щиро закоханий всім серцем і душею в Україну.

Видання адресоване широкому колові користувачів – історикам, викладачам та студентам навчальних закладів, працівникам бібліотек, а також усім тим, хто цікавиться історією України.

Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара, 2025

З М І С Т

Передмова	С. 4-6
Вільгельм «Вишиваний»	С. 7-8
Українцями не народжуються – українцями стають	С. 9-12
Претендент на гетьманську булаву	С. 12-14
Син проти батька	С. 15-16
Еміграція	С. 17-19
Під наглядом гестапо	С. 19-23
Романтичний «Червоний князь» Тимоті Снайдера	С. 23-26
Вишиваний король України	С. 26-30
Вшанування пам'яті	С. 30-31
Післямова	С. 32-33
Література про Василя Вишиваного	С. 33-35

Передмова

**«...Я сильно надіюсь, що прийде хвилина,
Весь світ запалає огнями –
І воля народів, щаслива година
Братерство воскресне між нами...»**

**Василь Вишиваний (1895-1948),
«Надія»**

Напевно чимало читачів з подивом розмірковуватимуть, чи можна віднести Габсбургів до українських родів. Вочевидь таке твердження було б перебільшенням, проте ми не можемо забувати, що цей великий рід загальноєвропейського і світового масштабу має давнє коріння в Русі-Україні та впродовж століть демонструє пієтет своїх чільних представників до української нації. Більше того, нині Габсбурги є єдиним у світі монаршим родом, що має серед своїх членів українця, який зі зброєю в руках боровся за самостійну Україну.

Габсбурги є одним із найдавніших монарших домів Європи. Впродовж тисячоліття вони правили (в різні періоди) Священною Римською імперією германської нації, Іспанією, Італією, Нідерландами, Австрійською імперією, Австро-Угорською монархією, до яких належала, зокрема, більша частини Східної Європи.

Для нашого контексту є важливим походження австрійської гілки Габсбургів від святої Ольги і великих князів київських Святослава Хороброго, Володимира Великого, Ярослава Мудрого. Засновниками цієї гілки були імператриця Марія-Терезія (1717-1780) з дому Габсбургів та її чоловік Франц І Стефан (1708-1765) з Лотарінгського дому. Останній був нащадком герцога лотарінгського Карла III (1543-1608) і його дружини Клод, доньки короля Франції Генріха II (1519-1559) і Катерини Медичі. В свою чергу Генріх II був прямим нащадком короля Генріха I (1008-1060) і Анни Ярославни – доньки Ярослава Мудрого, онучки святого Володимира Великого, правнучки Святослава Хороброго і праправнучки Ігоря і святої Ольги. Таким чином, вся австрійська гілка Габсбургів, яку ще називають Габсбургсько-Лотарингським домом, зокрема імператор Франц-Йосиф I, є нащадками великих князів київських.

В останній третині XVIII ст. Європа пережила три поділи Речі Посполитої, проведені Росією, Пруссією і Австрією. Зникнення цієї польсько-литовсько-білорусько-української держави катастрофічно порушило політичну рівновагу. Кордони Російської імперії опинилися в серці Європи, а Пруссія отримала потужні ресурси, які використала для домінування в німецькому світі. Габсбурги набули Галичину і частину Малопольщі, та, згодом, Буковину. Ці землі отримали назву Королівство Галичини і Лодомерії, нагадуючи про галицько-волинські володіння Данила Романовича і його корону.

Саме українська частина цього Королівства зі столицею у Львові стала в XIX і на початку XX ст. нашим П'ємонтом. Під скіпетром австрійських імператорів, які від середини XIX ст. стали австро-угорськими монархами, розвинулася українська преса, шкільництво і вища освіта.

Саме тут у часи заборони в Російській імперії українського друку видавалися твори класиків нашої літератури. Саме до Львова спрямовувала свої пожертви на Наукове товариство імені Шевченка малоросійська аристократія, бо в Києві, Полтаві і Чернігові неможливо було провести навіть маніфестацію на честь Тараса Шевченка. Саме у Львові Михайло Грушевський отримав професорську посаду, написав і видав більшу частину своєї безсмертної «Історії України-Руси». Саме в Австро-Угорщині українці (зокрема, й селянство) здобули свій перший досвід парламентської боротьби – великої політики у демократичний спосіб.

Важко переоцінити внесок Габсбургів до цих дуже важливих для української нації і нашої державності здобутків. Їхня роль пов'язана із загальною підтримкою українства, в якому вони бачили вірну опору свого трону, а також з ліберальним законодавством, яке уможливлювало те, за що на схід від Збруча загрожувало позбавлення всіх прав і заслання до Сибіру.

На цьому тлі слід звернутися до непересічної постаті – згаданого на початку Габсбурга-українця. Ним був Вільгельм фон Габсбург-Льотрінген – праправнук імператора Леопольда II та троюрідний небіж Франца-Йосифа I. Він народився 10 лютого 1895 р. поблизу міста Пула (Істрія, сучасна Хорватія) та закінчив 1915 р. військову академію в Австрії. Його військова кар'єра припала на Першу світову війну, коли в Австро-Угорській монархії відбулися величезні зміни. 1916 року помер його дядько-імператор, а престол зайняв небіж Карл I. Наприкінці 1918 р. Австро-Угорщина розпалася на кілька держав.

Це був час, коли на руїнах імперій нації починали будувати свої держави. Вільгельм фон Габсбург-Льотрінген, якому було трохи більше за двадцять років, воював на чолі, зокрема, Легіону Українських січових стрільців, перейнявся українською культурою, світоглядом і сприйняв нашу національну ідею. До українського життя, політики, а згодом й історії цей Габсбург увійшов як Василь Вишиваний.

1919 року Вишиваний-Габсбург став полковником армії Української Народної Республіки та співробітником відділу закордонних зв'язків Міністерства військових справ УНР. Він пережив останні роки Української революції, останні спроби вибити більшовиків з України та 1921 року повернувся до Відня, де йому належав завод з виробництва фарб.

Слід зауважити, що Вишиваний-Габсбург був винятком із закону, що забороняв Габсбургам мешкати в Австрії. Хоча Українська революція закінчилася, як тоді вважали, поразкою, Україна назавжди залишилася в серці Вільгельма фон Габсбург-Льотрінгена.

1921 року у Відні вийшла збірка його віршів українською мовою «Минають дні». Також у міжвоєнний період Вишиваний публікував статті в українській еміграційній пресі.

Під час Другої світової війни Вишиваний-Габсбург брав участь у французькому русі Опору. Він уникнув смерті у катівнях гестапо, проте був заарештований радянською контррозвідкою у Відні 1947 р. та опинився у Лук'янівській тюрмі в Києві. За офіційною версією тут він і помер від сухот 18 серпня 1948 року. Так далекий нащадок великих князів київських упокоївся у давній столиці своїх пращурів.

Вільгельм «Вишиваний»

Народився Вільгельм Франц фон Гаюсбург-Лотаринзький 10 лютого 1895 року в родинному маєтку біля міста Пула в тогочасній австро-угорській провінції Істрія (колись Італія, зараз Хорватія) в Адріатичному морі. Батьком Вільгельма був австрійський ерцгерцог Карл Стефан Австрійський (1860-1933) – син Карла Фердинанда Австрійського і Єлизавети Франциски Австрійської.

Його мати – австрійська ерцгерцогиня Марія Терезія Австрійська-Тосканська (1862-1933) була дочкою ерцгерцога Карла Сальватора Австрійського-Тосканського та Марії Імакуляти Борбонської. Марія Тереза одружилася з Карлом Стефаном 28 лютого 1886 року в Відні.

Діти цих двох королівських родин, відомих в Європі з XII ст. тодішньому імператору Австро-Угорщини цісарю Францу Йосифу I доводилися троюрідними племінниками.

Вільгельм Франц був наймолодшою дитиною з шести в родині Марії Терези і Карла Стефана Габсбургів-Лотаринзьких. Його братами і сестрами були Елеонора (1886–1974), Рената Марія (1888–1935), Карл Альбрехт (1888–1951), Мехтільда (1891–1966), Лео Карл (1893–1939).

Архикнязь Карл Стефан Габсбург (другий праворуч) із родиною, 1896 рік. На руках у дружини Марії Терези – наймолодший із шести дітей син Вільгельм, майбутній Василь Вишиваний

Родина жила певний час у Пулі, де народилися всі діти. Оскільки мати Вільгельма походила з італійського роду, в сім'ї спілкувалися італійською мовою. Завдяки батьку Карлу Стефану діти навчилися німецької. Вдома їх вчили приватні вчителі – крім загальної шкільної програми дітей вчили трьох мов: італійської, французької, англійської. За власним свідченням Вільгельма, в дитинстві він захоплювався німецькими поетами Генріхом Гейне, Ніколаусом Ленау, а також італійськими П'єтро Метастазіо, Данте Аліг'єрі, Франческо Петраркою, Джованні Боккаччо та іншими.

Батько Карл Стефан був адміралом австрійського військово-морського флоту і часто брав дітей, особливо хлопців, у подорожі по Адріатичному морю, на узбережжі якого знаходилося місто Пула. Впродовж шести років, починаючи з десятилітнього віку, Вільгельм подорожував по світу разом зі своїми братами і батьком. Вони відвідали багато країн Європи, побували в Африці, Америці, Азії.

Після виходу батька у відставку, родина переїжджає до м. Живець на південь від Кракова і там осідає на постійно. В Живці Вільгельм знайомиться з польською культурою, вивчає мову.

Останнім володарем замку і маєтку був старший брат Вільгельма, Карл Альбрехт, який став громадянином Польщі і генерал-майором польської армії.

У родинному маєтку в міста Живець. Вільгельм на коні посередині

З 1905 року Вільгельм навчався у Віденському реальному училищі, яке він закінчив 1912. Наступного року Вільгельма і його брата Лео було відправлено на навчання до Терезіанської військової академії в австрійському місті Вінер-Нойштадт. Навчання Вільгельмові давалося доволі легко.

Такий крок батьків був досить незвичним, оскільки діти імператорської родини зазвичай автоматично отримували офіцерські звання в армії Австро-Угорщини. Однак у родині архикнязя Карла Стефана дітей виховували у спартанському дусі – батьки хотіли, щоб в академії вони не відрізнялися від інших і, не маючи нічого зайвого, мешкали в загальній казармі з іншими курсантами.

В академії він вперше самостійно познайомився із працями Каутського, Ніцше та інших філософів.

Саме під час навчання у військовій академії, окрім військової справи, хлопець обирає вільним факультативом українську мову.

Українцями не народжуються – українцями стають

Про українців він уперше дізнається 14-річним. Друзі батька часто розповідають про розбійників, які населяють Східну Галичину. Хлопець вирішує розшукати представників «українського розбишацького племені». Потай від родини від інкогніто їде другим класом потяга до Ворохти в Карпатах. Далі йде пішки в гори. Кілька днів живе в селі Жаб'є (теперішній райцентр Верховина на Івано-Франківщині) у заможного гуцула. Той не здогадується, що за панич у нього гостює.

Тим часом Вільгельмова рідня б'є на сполох. По всій імперії оголошується розшук, піднімають на ноги жандармерію. Вільгельм повертається додому. «Я ходив по горах, їздив кінно і возами, скрізь шукаючи українських розбишаків», – згадує ту короточасну мандрівку. – Але надарма. Це мене розчарувало. В душі виринула у мене велика нехоть до моїх інформаторів, яким я так довго вірив. Відтоді я зовсім змінився».

Українською культурою він почав цікавитись ще під час навчання а академії: вивчав мову, читав книжки українських письменників та поетів, захоплювався творами Івана Франка, Юрія-Осипа Федьковича, Василя Стефаника, Тараса Шевченка.

Першою українською книгою, з якою він ознайомився, була «Мала історія України» Михайла Грушевського. Цю книгу Вільгельм прочитав ще взимку 1915 року з допомогою одного українського солдата з його сотні на прізвище Пришляк. Згодом просте зацікавлення українською культурою переросло в участь у політичному житті українців Австро-Угорщини.

У лютому 1915 року Вільгельм Габсбург закінчив військову академію, отримав звання лейтенанта австрійської армії і був відправлений до 13-го полку уланів, що дислокувався у Золочеві (Львівська область). Полк уланів на той час був сформований переважно з українців Золочівського повіту.

Під час служби свідомість Габсбурга-Лотаринзького повністю змінилась, він досконало вивчив українську мову, почав вважати себе українцем та заохочував своїх підлеглих до національного самовизначення, стверджуючи, що «коли я признаюся до українського народу, то і вони можуть сміло це робити».

Один із підлеглих солдатів Золочівського краю **подарував йому вишиту сорочку**, яку він почав відкрито носити, як в полку так і поза ним. За те, а також за його патріотизм та палку любов до України, Габсбурга почали називати Василем Вишиваним й у 1916 році він домігся переоформлення свого паспорта на нове прізвище, дане йому українцями.

Братерство і приємні спогади про службу з українцями Вільгельм проніс крізь більшу частину свого життя і навіть пізніше присвятив своїм бойовим товаришам збірку віршів і підписався під нею не як Габсбург, а як Василь Вишиваний.

У цей же період разом із своїми бойовими побратимами-українцями В. Вишиваний бере участь в боях за звільнення Галичини від окупантів.

Габсбург у вишиванці.

В своїй автобіографії, згадуючи війну він пише:

«... Мої вражіння з боїв такі: передовсім неправда, що до них можна привикнути. Перша битва денервує найменше. В дальших битвах я тільки в небезпеці спокійний, бо тоді дуже занятий. Але опісля приходить сильна реакція, чоловік стає нервозним і має жадобу сну. Може, бої давали б сатисфакцію, якби не втрати в людях, до яких привикалося...

...Український жовнір дуже витривалий на голод і нужду, на труди і невігоди. В тім перевищають Українців тільки одні Серби, більш, мабуть, ніхто. В наступі нема кращих жовнірів, як Українці. Вони рвуться вперед так, що часом аж вимикаються з рук команди. Зате в обороні вони гірші (найтугіще бороняться пруські Німці).

Найслабше місце в душі українського жовніра як жовніра – це недостача власної ініціативи. Але за те на приказ все виконують. Особливо розвинений у них орієнтаційний змисл (чуття). Він – просто казочно сильний у них. Навіть вночі.

Супроти добрих офіцерів, які дбають за своїх людей, український жовнір вірний до смерті.... Що до моралі тих людей, то вона, як я сказав, дуже висока. Говорю це на підставі порівняння з жовнірами інших народів.

Одну тільки хибу має український жовнір: він занадто добродушний і в тім уступає перед жовнірами інших народів, які знаю. На цю надмірну добродушність українського жовніра, яка доводить його до того, що він, навіть покривджений, не протестує і не жалується, не міг я спокійно дивитися...

...Відзначень одержав я п'ять, з тих найвищі – хрест заслуги з мечами і залізний хрест 1 кл[асу] (пруський). З політичних причин носив я тільки пруський хрест. Перед тим не носив я ніяких відзначень, хоч мав, а носив тільки синьо-жовту відзнаку “УСС 1914”, за що мені робили виговори, на які я відповідав, що це нікого не обходить. Тоді дали мені спокій. Що вони собі про мене думали, не знаю. Мабуть, не дуже підхлібне (схвально). Але в нашій роді було багато опозиціоністів і до таких виступів привикли були...».

Під час служби на фронті Вільгельма Габсбурга нагородили кількома нагородами Німеччини і Австро-Угорщини, зокрема однією з найвищих – залізним хрестом Прусії I класу. За законами Австро-Угорщини кожен член імператорської сім'ї по досягненні 21-річного віку автоматично ставав членом сенату країни. Таким чином в 1916 році Вільгельм Габсбург став членом парламенту і налагодив там контакти з українськими депутатами, зокрема з головою Української Парламентарної Репрезентації – Євгеном Петрушевичем. Для українських політиків у Відні підтримка члена імператорської сім'ї виявилась справжнім благословенням. За протекції ерцгерцога вдалося призначити міністром охорони здоров'я країни – українця Івана Горбачевського.

Згодом Вільгельм познайомився з іншими провідними українськими політиками Австро-Угорщини – Костем Левицьким, Євгеном Олесницьким, Миколою Васильком та Казимиром Гужковським. Останній був полковником австрійської армії і одним з небагатьох українців, що займав адміністративну посаду в Галичині.

Зліва направо: барон Казимир Гужковський, митрополит граф Андрей Шептицький, ерцгерцог Вільгельм Габсбург.

Велика роль в організації українців відводилася митрополиту Андреєві Шептицькому, який ще в серпні 1914 р. надіслав міністерству закордонних справ листа, в якому пропонував план можливої державної організації українських земель.

Передбачалося, що Україна зі столицею в Києві мала бути разом з Угорщиною третьою складовою частиною імперії, на чолі якої стояв би регент від династії Габсбургів.

І ось, нарешті, він знайшов габсбурзького офіцера, який не лише був українцем з вибору, а й ерцгерцогом з народження. Кращого кандидата на роль короля України годі було уявити.

Претендент на гетьманську булаву

«Чувся я чужим в своїм високім оточенню й все мав вражіння, що зв'язаний тим і не маю можності зблизитися до людей як звичайний чоловік, що мені долягало й навіть тяжко докучало», – пише австрійський ерцгерцог Вільгельм фон Габсбург в автобіографії, складеній 1919 року.

Архикнязь – так перекладали його титул українці, до яких він свідомо вирішив пристати. – **«Нужда, яку я бачив, робила на мене велике вражіння. Це відбилось на мені тим більше, що я бачив страшний контраст між багатством свого роду й убожеством народа».**

«Типовий Габсбург, – описує архикнязя в записнику майбутній ідеолог українського націоналізму Дмитро Донцов. – **Молодий чоловік, літ 24-х. Уперта форма черепа. Елегантні рухи. Страшна упертість, але, здається, слаба воля, яка дає впливати на себе. Щось з української вдачі – не дурно його зацікавила наша нація».**

Вони зустрілися взимку 1917-1918-го в селі Кадубинці неподалік Бродів, де розміщувалася військова частина Вільгельма. Обговорювали його майбутній договір, за яким країни Четвертого союзу – Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина й Болгарія – визнають незалежність нещодавно проголошеної на руїнах російської імперії Української Народної Республіки. Його підписують 9 лютого 1918 року в Бресті (теперішня Білорусь).

Тим часом події на східному фронті розвивалися на користь Австро-Угорщини та Німеччини. У результаті загострення політичної ситуації всередині росії значно знизилася не лише боєздатність російських військ, а були й втрачені значні території російської імперії. Після більшовицького перевороту 1917 року в росії до влади прийшов новий уряд на чолі з лєніним, який вирішив укласти мирний договір з Центральними державами. Вільгельм Габсбург відіграв важливу роль в проведенні переговорів у Бресті (Брест-Литовську), які передували укладанню цього договору. Під час укладання Берестейської угоди 1918 року Вільгельм Габсбург завдяки своїм зв'язкам в австрійських урядових колах надавав суттєву допомогу українській делегації. А потім, згідно з підписаною угодою, опинився в Україні у складі німецько-австрійського військового контингенту.

Він був одним із тих небагатьох політиків, яким було відомо про таємний додаток до договору, де Австро-Угорщина на вимогу делегації УНР не тільки погодилася визнати незалежну українську державу, але й поділити Галичину на українську і польську частини. Одним з проявів української політичної активності в Австро-Угорщині було формування легіону Українських Січових Стрільців у 1914 році. З поразкою росії навесні 1918 Вільгельма Габсбурга призначено командиром австрійської «Групи архикнязя Вільгельма», до якої входив і курінь УСС.

1 квітня 1918 р. Вільгельм Габсбург перейняв командування УСС біля Херсона. Перебуваючи на півдні України, він не тільки оберігав легіон УСС від розформування, якого ждали деякі як в Україні, так і в Австрії, але проводив на чолі цього загону напрочуд незалежну політику підтримки українських сил. За його власним визнанням, він не лише не бажав брати участь у реквізіціях збіжжя у мирного населення, але й відверто відмовлявся придушувати народні повстання, які спалахували повсюди у відповідь на репресії окупаційної влади.

Прихильність місцевого населення до архикнязя Вільгельма зроста до такої міри, що це викликало занепокоєння гетьмана Павла Скоропадського – ставленика Німеччини в Україні. Він відчував конкуренцію з боку Габсбурга і навіть мав агентурні дані, що навколо нього гуртується опозиція владі гетьмана.

Архикнязь Вільгельм Габсбург, сотник УСС, 1916 р.

Від Скоропадського до німців було направлено декілька скарг, а ті в свою чергу вимагали від Відня більшого контролю над поведінкою члена імператорської родини. Підкорившись тиску Німеччини, австрійська влада намагалася всіляко обмежити діяльність архикнязя в Україні.

Невдоволення Відня досягло такої міри, що Вільгельма Габсбурга було відкликано до столиці, де він мусив давати пояснення в зв'язку з численними доносами. Незважаючи на опір своїй діяльності, а також на нові спроби ліквідувати УСС, молодому архикнязеві вдалося відстояти цей український підрозділ і по поверненні в Україну, знову очолити його.

Це надало йому змогу виконати ще одну доволі важливу історичну місію – Василь Вишиваний допоміг відбутись Листопадовому Чину.

1 листопада 1918 року Василь Вишиваний без зайвих роздумів та зволікань і повідомлень до Відня, своєю владою відправляє з Чернівців на Львів корпус Українських Січових Стрільців. Саме вони відіграли основну роль у боях за Львів і дали змогу відстояти незалежність Західно-Української Народної Республіки. Якби не втручання ерцгерцога Вільгельма, то хтосна, як би склалася далі історія Західної України, та й **Акт Злуки** у Соборну Україну не відбувся би...

Побоювання Скоропадського щодо Габсбурга виявилися небезпідставними. У травні 1918 р. Одеські соціалісти планували підняти повстання проти влади Скоропадського, котрого нербезпідставно вважали німецькою маріонеткою, і в разі згоди, готові були проголосити Габсбурга-Вишиваного новим гетьманом, але сам Вільгельм на це згоди не дав бо не мав впевненості, що його прихід до влади підтримає вся Україна. Зокрема, вже пізніше на радянському допиті 5 жовтня 1947 р. він так зізнавався про свою участь у подіях того часу:

«Визнаю, що 1918 року, будучи в Україні, окупований з'єднаними німецькими та австро-угорськими військами, в м. Запоріжжі, в якості начальника гарнізону цього міста, зустрічався з генералами Болбочаном, Гнатівим і Петрівим, котрі мені пропонували об'єднати українські війська і згодом повалити владу Скоропадського та очолити Український уряд. Однак, я від цієї пропозиції відмовився».

Отже, Василь Вишиваний – військовий діяч, політик, дипломат, поет, був неофіційним кандидатом на український престол у разі встановлення монархії, хоча сам офіційно ніколи не проголошував своїх намірів бути монархом. Після Другої світової Василь Вишиваний активно спілкувався з відомими політиками стосовно підтримки українського народу. Зокрема, йому вдалося налагодити зв'язок із Шарлем де Голлем, який погодився допомогти українським повстанцям зброєю. Але зухвалим планам не судилося втілитися в життя.

Син проти батька

З поваленням гетьманату Скоропадського в грудні 1918 року Вільгельм Габсбург почав співпрацювати з урядом Директорії, отримав звання полковника армії УНР.

У вересні 1919 р. був призначений головою відділу закордонних зв'язків Головного Управління Генерального Штабу УНР. Переїхавши до Кам'янця-Подільського, де на той час були розташовані керівні установи Директорії, Вільгельм розпочав формування мережі військових шкіл для армії УНР.

Однак діяльність архикнязя в армії Директорії була нетривкою. Він віднісся вкрай негативно до укладеної Петлюрою в квітні 1920 року Варшавської угоди з Польщею, за якою визнавалась приналежність західних земель, і зокрема Галичини, до Польщі. На знак

протесту Вільгельм пішов у відставку і виїхав через Румунію до Чехословаччини.

У березні 1920 року, після перенесеного тифу, він нарешті прибув до Відня, де написав в австрійській газеті «Neues Wiener Journal» 9 січня 1921 р. гостру антипольську статтю, в якій охарактеризував союз Польщі з УНР як «неприродний».

«Габсбург на українському престолі!» – замітки з такими заголовками облітають європейську пресу в січні 1921-го. Війська УНР уже третій місяць як витіснені з України. Намагання вкупі із союзниками польськими військами вигнати звідти більшовиків були марні.

Газетярі стверджують, що шеф української дипломатичної місії у Швейцарії барон Микола Василько підписав таємний договір із Габсбургами. За ним незабаром на трон незалежної Української Держави зійде архикнязь Вільгельм. Родина колишнього австрійського імператора нібито виділила на цю справу «круглі мільйони».

Повідомлення було «качкою». Підозрюють, що листівку запустили радянські спецслужби – аби розсварити уряд УНР у вигнанні з керівництвом Польщі й Румунії, до яких відійшла Східна Галичина й Північна Буковина.

Стаття мала скандальні наслідки для самого Вільгельма, оскільки розгнівила його батька – затятого полонофіла і претендента на польську корону. У відповідь поляки навіть опублікували гнівну відповідь батька Вільгельма Карла Стефана Габсбурга, яка фактично була відреченням від сина:

«З жалем читаю в різних часописах усякі вістки про архикнязя Вільгельма. Вважаю своїм обов'язком заспокоїти публічну опінію запевненням, що архикнязь Вільгельм, після розпаду Австрії, зовсім не повертався до родинного дому, і що всякі зв'язки між родинним домом і ним зірвані. Його поведінки не похвалюю ні я, ні рідня. Обидва мої старші сини служать у польській армії. Один із них був ранений у битві під Радеховим. Вкінці заявляю, що ні один член нашої родини не солідаризується з поведінкою архикнязя Вільгельма».

Karl Stephan von Österreich (Карл Стефан Габсбург).

У відповідь на це Вільгельм публікує відкритого листа до родини:

«Мій батько заявляє прилюдно, що він і вся родина не погоджуються з моїм поступуванням і не похваляють його. Це може відноситися тільки до моєї національно-політичної діяльності, бо в моїм приватнім і родинним житті я не зробив нічого такого, на що моя родина могла б публічно реагувати.

Щодо моєї національно-політичної діяльності, то маю честь прилюдно заявити: По-перше, я повнолітній на основі українського громадянського закону, який я для себе визнаю; я також повнолітній по родинному законові, який мене не зобов'язує, але, може, зобов'язує мого батька.

З уваги на це не признаю над собою жодної опіки і поступаю так, як вважаю за відповідне.

По-друге, стверджую, що я не похвалюю всієї політики, яку супроти українського народу вела моя родина з постійною кривдою для того ж народу на протязі століть. І тому це був один із мотивів, який спонукав мене піти на службу до українського народу і української республіки, та цю службу я виконаю вірно до кінця, — все одно, на яким становищі поставить мене українська легальна влада і без огляду на те, чи це подобається моєму батькові й родині, чи ні.

На всяк випадок, прилюдно зачеплений, мушу прилюдно висловити моє здивування, що мій батько піддався до цієї міри впливам поляків, роль яких не належить до благородних ані у відношенні до народів, які шукають свободи, ані у відношенні до тих, яким вони вічно на колінах присягали вірність».

Відень, дня 10 лютого 1921 р.

Василь Вишиваний

Еміграція

Опинившись в еміграції, Вільгельм Габсбург приймав активну участь у житті української діаспори. В 1921 році він був обраний головою управи Українського національного вільного козацького товариства, в якому започаткував випуск газети «Соборна Україна».

Вільгельм постійно цікавився подіями в Україні, так і діяльністю багаточленних українських емігрантських організацій, які після знищення Незалежності України виникли в різних країнах Світу.

Цього періоду у Відні мешкали Михайло Грушевський з родиною, Володимир Винниченко, Олександр Олесь, інші діячі, які опинилися в еміграції. Напевно, з ними і контактував колишній полковник усусів і допомагав, як міг, а головне, підтримував ідейно. Саме у Відні 1921 року Василь Вишиваний видає свою єдину поетичну збірку «Минають дні...». Як бачимо з назви, тут відчутно вплив Шевченка, помножений на мистецькі новації сучасних Вишиваному українських поетів: наддніпрян Олександра Олеся, Грицька Чупринки, Спиридона Черкасенка, Миколи Чернявського і галичан Богдана Лепкого, Романа Купчинського, Михайла Гайворонського – авторів пісень, січових стрільців. Двоє останніх були

ровесниками архикнязя, можливо зустрічалися з ним і в окопах.

Вірш Василя Вишиваного «До збруї!» тому свідок:

(Присвячую У.С.С.ам)

**До збруї! До збруї стрільці!
Велика Вкраїна повстане
І в купелі крові воскреснуть мерці
І радість до краю загляне.
До збруї! До збруї стрільці!
І рідну країну спасайте!
Повстаньте як вірні козацькі сини,
Героями в хату вертайте!**

Василь Вишиваний

Решта віршів збірки – з лірично-меланхолічним серпанком, філософськими роздумами і цілком українські за ментальністю, хоча з певним імпресіоністським шармом за тодішньою європейською мистецькою модою.

Скажімо, такий твір настрою, як **«Хвилі...»**:

**В житті є дивні хвилі...
Колишуть нас, мов філі,
на морі...
І радість в серце гляне,
Всміхнеться, та зів'яне і змеркнуть зорі...
В житті є дивні чари.
Майнуть мов небом хмари —
ті білі хмари
Любов не раз засяє
Про чар тих хвиль згадає,
про дивні дари...
І мрії за тобою
Полинуть самотою —
як білі хмари...
Білі хмари, Дивні чари!
З вами, з вами линуть в далі,
Всі мої надії.**

Жив він дуже скромно, на українських зібраннях за спогадами сучасників **«стояв десь у кутку в мундирі української армії, у сірій солдатській шинелі»**. Будинок йому допомагає придбати митрополит Андрей Шептицький. За спогадами Івана Кедрин-Рудницького, це був **«високий блондин, гарний собою, з бездоганними товариськими манерами, тип аристократа, говорив і писав плавно по-українськи [...] Всі ми шанували Вишиваного за його сантимент до українства та за його ідеалізм»**.

Василь Вишиваний досконало знав німецьку, українську, англійську, французьку, італійську

. Крім знайомства з літературними джерелами в оригіналі, це давало йому можливість спілкуватися з багатьма відомими діячами по всьому світу, а мав він відкриту щире вдачу. Зустрічався у Відні, Берліні й Лейпцигу та Парижі з В'ячеславом Липинським, Євгеном Коновальцем, Павлом Скоропадським, Євгеном Петрушевичем, намагаючись об'єднати емігрантів; американськими промисловцями Морганом у Лондоні і Фордом – на французькій рів'єрі. Був членом австрійської Народної партії.

Вільгельм Габсбург на гірськолижному курорті з одним зі своїх друзів. 30-ті роки XX століття.

В різні часи Вільгельм Габсбург, проживаючи в різних країнах Європи, робив не дуже вдалі спроби зайнятися власним бізнесом. Через свою багатолітню відданість українській справі та пов'язані з тим матеріальні негаразди, Вільгельм не спромігся створити сім'ю з Іванкою Шмеріковською, видатною українською співачкою, яка була першим його коханням, і світлі почуття до якої він зберігав до свого кінця життя.

Під наглядом гестапо

Під час Другої світової війни Вільгельм-Василь мешкав у Відні під наглядом гестапо. Від співробітництва з Третім Рейхом, як і всі Габсбурги категорично відмовився. Навпаки, працював проти нього, надаючи послуги англійській розвідці про пересування німецьких військ, про військові підприємства Відня і продукцію, що вони випускали.

Під час слідства в 1947 році Вишиваний не заперечував співпраці з британцями, адже діяв на користь антигітлерівської коаліції, але **«розвідку проти СРСР на користь англійської розвідки заперечив»**. Швидше за все, під час війни він справді не діяв проти СРСР.

Після війни він продовжував займатися власним бізнесом – мав лакофарбовий завод у Відні, одружився, мав двох синів – Піча і Франца. Відень, де проживав Вільгельм Габсбург, був у радянській окупаційній зоні з 1944 до 1947 року, а радянська розвідка, пам'ятаючи його любов до України і прагнення створити українську державу вела за ним таємне стеження, бо підозрювала в зв'язках з ОУН.

Привід для арешту з'явився, коли агент французької розвідки капітан Пеліс'є мав зустріч у Відні з Вільгельмом Габсбургом. У серпні 1947-го французи, зважаючи на українські зв'язки Вільгельма-Василя, шукали зустрічі з провідниками ОУН (б). Він допоміг, **«організовував перемовини французької розвідки з ОУН»**. Зустріч відбулася в місті Інсбрук (французька зона окупації Австрії). «Оунівців» представляли Микола Лебідь і Лідія Тульчин. Перемовини продовжилися у Франції. Але через те, що про ці зустрічі дізнався завербований радянськими чекістами Василь Кочаровський, Вільгельм Габсбург відразу опинився під пильним наглядом радянської розвідки.

ПРОПАВ ГАБСБУРГ.

Відень, Австрія, 12 жовтня (АП). — Австрійська поліція сьогодні повідомила, що ще в серпні пропав зі свого дому Вільгельм фон Габсбург, правнук архикнязя Карла I., що переміг Наполеона під Асперн в 1809 р. Приятелі Габсбурга заявляють на підставі листів, що Вільгельм є в радянському концентраційному таборі у Вінер Нойштадт.

Газета «Свобода» (США), 14 жовтня 1947 року, №239

Зник полковник Василь Вишиваний

26 серпня ц. р. колишній австрійський ерцгерцог Вільгельм фон Габсбург (Василь Вишиваний), що його року 1918 і пізніше (1921 р.) українські монархічні кола висували на короля України, вийшов із свого мешкання у Відні (на Фазанергасе) на обід і до дому не вернувся. Нещодавно його близькі одержали вістку, що він перебуває тепер у Вінер-

Нойштадті, в радянському таборі для інтернованих.

Перед тим, ще 25 червня, схоплено на Гюртелі і затягнуто силоміць до радянського авто молодого українського композитора, студента консерваторії Романа Новосада, що приїжджав з полк. В. Вишиваним і жив з ним в одному будинку.

«Наше життя» (Німеччина), 20 жовтня 1947, №39

Ці події неабияк налякали Москву. **«Французька розвідка мала намір домовитися з ОУН про спільну боротьбу проти СРСР, оскільки французький уряд, побоюючись впливу Радянського Союзу на Францію, був зацікавлений в підриві його сили»**. Про яку саме спільну боротьбу йшлося, невідомо. Начебто обговорювали французьку військову допомогу воякам УПА.

26 серпня 1947 він вийшов з дому на вулиці Фазангасе у Відні й пропав назавжди. Його дружина вирішила, що він її зрадив і виїхала з Австрії. Про його долю в Австрії стало відомо тільки після його посмертної реабілітації 16 січня 1989 року в СРСР.

Отже 26 серпня 1947 року Вільгельма Габсбурга разом з Романом Новосадам було заарештовано радянською секретною службою СМЕРШ і перепроваджено до Карлсбадської тюрми, де велося попереднє слідство. За два місяці до цього радянські спецслужби так само таємно викрали українця Романа Новосада, студента Віденської музичної академії, через якого Вишиваний намагався поновити контакти з ОУН. Йому інкримінували шпигунську діяльність із західними державами, союзниками СРСР по антигітлерівській коаліції, та звинувачували в зв'язках з ОУН.

Невдовзі обох доставили до Києва, до Лук'янівської в'язниці. 20 грудня 1947 року Вільгельм у польоті зі Львова до Києва ділив ковдру з приятелем Романом. Двоє чоловіків перешіптувалися українською. Ця подорож була Вільгельмовими першими відвідинами Києва. Друзі напевно знали, що ці відвідини стануть і останніми. На цей час їхню долю вже, мабуть, було вирішено. Вони могли хіба сподіватися не вплутати надто велику кількість інших людей. Їхні допити відбувалися у штабі Міністерства державної безпеки на вулиці Володимирській. Ця вулиця, що пробігала через височини міста, була, мабуть, найгарнішою в Києві – якнайкращим місцем для побудови палацу або в'язниці.

Лук'янівська тюрма, камера № 17. Допити в міністерстві держбезпеки на Володимирській, 33. Слідчий Колюбаба питав російською, в'язень відповідав українською, слідчий записував російською. Вишиваному багато разів доводилося розповідати про своє життя. Цього разу він робив це востаннє.

29 травня 1948 року советський трибунал оголосив Вільгельма винним у спробі стати королем України у 1918 році; в очоленні Вільних Козаків 1921-го; а також у службі на користь британської та французької розвідки під час війни і після неї. Советське законодавство було ретроактивним та позатериторіальним, воно сягало через десятиліття до часу перед заснуванням Советського Союзу і через простір до земель, над якими Москва ніколи не мала суверенітету. Серед інших неподобств, шпигунську діяльність Вільгельма проти німців під час Другої світової війни потрактовано як злочин супроти Советського Союзу. Те ж саме сталося і з тисячами інших східних європейців. Советські судді вважали некомуністичні рухи опору однією з форм колаборації з німцями.

Зрештою, його засуджують до 25 років позбавлення волі у Володимирському центрі. Однак до російської тюрми для особливо небезпечних злочинців він не поїхав.

Вирок залишився невиконаний... 1 липня Габсбург-Вишиваний у тяжкому стані потрапив до лікарні Лук'янівської в'язниці – загострився застарілий туберкульоз легенів. 18 серпня 1948 року, внаслідок перенесених нелюдських тортур, зупинилося серце Незламного борця за Волю України Василя Вишиваного. Йому було лише 53... Не збереглося навіть відомостей про місце його захоронення – ймовірно, його поховали десь біля огорожі Лук'янівського цвинтаря Києва без будь-яких позначень місцезнаходження тіла.

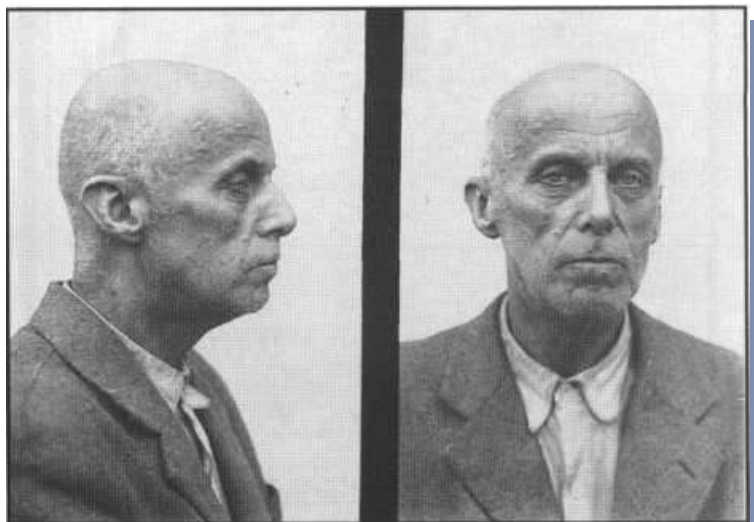

Австрійське посвідчення архикнязя, видане 1946 року у Відні.

Що мала пережити ця людина щоб так сильно змінитися за такий короткий час?

Його ще декілька років шукали у всій Європі, про його зникнення писала європейська та американська преса. Проте на той час він уже декілька років лежав у сирій землі безіменної могили на Лук'янівському цвинтарі.

Вільгельм Габсбург (Василь Вишиваний) незадовго до смерті в 1948 році в Лук'янівській в'язниці.

Габсбурги повернулися до Вишиваного лише через декілька десятиліть. Представники роду прибули на відкриття пам'ятної дошки ерцгерцогу у Відні в 2000 році.

У часи перебудови і переоцінки діяльності Сталіна та його секретних служб справа Габсбурга-Вишиваного знов була переглянута комісією з реабілітації незаконно засуджених в СРСР. **16 січня 1989 його посмертно реабілітовано.**

Героїчна постать Василя Вишиваного, на жаль, залишається поза увагою української громадськості. Його ім'ям, на жаль мало, називають площ та вулиць в Києві та в інших містах України, не встановлюють пам'ятні дошки. Його ім'я тільки епізодично згадується під час проведення наукових конференцій та в деяких статтях в малотиражних історично-наукових виданнях. Таке відношення до його пам'яті не відповідає суспільному значенню цієї непересічної постаті українських національно-визвольних змагань. Щира любов та відданість Вільгельма Габсбурга українському народові, його участь в боротьбі за державність, його епістолярна спадщина: спогади та багаторічне листування з Духовним Наставником українців Андреем Шептицьким, його поетична творчість мають велику духовну цінність для нащадків.

Вільгельм Габсбург, син італійського та австрійського народів, своїм жертвним життєвим прикладом доказав, що українцем може бути й представник іншого народу, який готовий жити та творити для своєї Духовної Батьківщини – України та навіть віддати найдорожче, що є в кожній людини – власне життя. Пам'ять про героїчну боротьбу та жертвне життя заради України, справжнього патріота України Вільгельма Габсбурга – Василя Вишиваного, не тільки не повинна згаснути, а слугувати духовним надбанням в розбудові Української Політичної Нації в Оновленій та Соборній Україні.

Романтичний «Червоний князь» Тимоті Снайдера

Снайдер Т. Червоний Князь : [життя ерцгерцога Вільгельма фон Габсбурга] / Тимоті Снайдер ; [пер. з англ. П. Грицака]. – [Київ] : [Грані-Т], [2011]. – 293 с.

Доля Габсбурга-Вишиваного надихнула американського дослідника, професора історії Єльського університету Тимоті Снайдера (англ. Timothy David Snyder), написати книгу «Червоний Принц» – розповідь про історію Центральної Європи крізь призму життя Вільгельма та про імперську велич, яка пристосовувалася до «весни народів»

Центральну тему праці становить історія ерцгерцога Вільгельма Габсбурга, представника бічної гілки австрійської монаршої родини, відомого також як Василь Вишиваний. Народжений 1895 року, Вільгельм від самого дитинства перебував у центрі габсбурзької династичної політики. Його батько, Стефан Габсбург (1860-1933), автомобіліст, художник, різьбяр та один з творців габсбурзького військового флоту, вірив, що в майбутньому Австро-Угорщина стане федерацією кількох, династично пов'язаних, королівств.

Також він сподівався, що в цій федерації чинне місце належатиме слов'янським країнам.

Себе він розглядав як майбутнього короля Польщі. Тож оселився у маєтку в чарівному містечку Живці, в Бескидах, неподалік від південного кордону Галичини на південний захід від Кракова, і почав виховувати своїх дітей так, аби в майбутньому вони могли посісти слов'янські престולי. Вільгельм також учив польську мову та історію, але свої симпатії пов'язав з іншою країною. Заінтригований польським «сенкевічевим» ставленням до України, він вирішив з'ясувати його природу. Влітку 1912 року він поїхав з екскурсією до Ворохти й захопився гуцулами. «До Живця Віллі повернувся «іншою людиною». Він відшукав нарід без королівства». Спочатку польські плани Стефана не вельми узгоджувалися із захопленням Вільгельма, яке він переніс на всю Україну. Навпаки: під час Першої світової війни Відень мав наміри приєднати значні польсько- й україномовні простори російської імперії. 1915 року, після закінчення військової академії, підпоручик Вільгельм Габсбург був скерований до полку, в якому переважали етнічні українці. Він розмовляв з солдатами українською, переінакшив своє ім'я на «Василь», під офіцерським мундиром носив українську вишиванку, за що здобув від підлеглих прізвисько «Вишиваний» і зрештою став новою людиною – Габсбургом-українцем Василем Вишиваним.

Ця нова ідентичність виявилася настільки важливою для нього, що пізніше, за міжвоєнного часу, він користувався паспортом, виданим на це ім'я і прізвище. Проте для польської шляхти, яка спостерігала його поведінку серед «руських селян», він був просто божевільним аристократом-революціонером – Червоним князем.

Переведений в капітани Вільгельм розбудовував українські збройні формування, що брали участь в австро-німецькій окупації підросійської України, і розвивав там український національний рух. 1918 року він підтримав українські домагання в переговорах перед укладенням Брест-Литовського миру – з думкою про своє прийдешнє королівство.

У цілковито новій ситуації, після розпаду Австро-Угорщини, ані Західноукраїнська Народна Республіка у Львові, ані Українська Народна Республіка в Києві не потребували габсбурзького правителя. Відтоді життя Вільгельма ставало дедалі трагічнішим і сумним. Він переховувався в грекокатолицькому монастирі в Бучачі, провів кілька місяців у румунському полоні, спромігся повернутися до служби в українській армії, але залишив її після порозуміння Симона Петлюри з поляками. Під час польсько-більшовицької війни, коли двоє його братів служили як офіцери польського війська, Вільгельм зайняв антипольську позицію, що завершилося розривом з батьком і родиною в Живцю. Ані його діяльність серед української політичної еміграції у Відні, ані співпраця з німецькою крайньою правихою не дали результатів. Наприкінці 1922 року Вільгельм виїхав у Мадрид до королівських родичів, але вже 1926 року перебрався до передмість Парижа, а 1931 року – до французької столиці, де за

фінансової підтримки братів проводив час. Утім, він надалі підтримував контакти з українцями, навіть почав співробітничати з Організацією Українських Націоналістів. За словами Снайдера, «його життєва місія ... полягала у визволенні нещасних українців з-під більшовицької влади».

Після повернення до Відня Вільгельм зацікавився фашизмом. «У квітні 1936 року Вільгельм був певен, що вільна Україна може бути тільки Україною фашистською». Він почав думати про себе як про майбутнього фюрера України й планував створення українського легіону у військах Третього Рейху. В його промовах з'явилися антисемітські тези, і він почав спілкуватися з нацистами, хоча ті не сприймали його всерйоз. Покликаний 1940 року до вермахту, він був через слабкість здоров'я скерований до підрозділу цивільної оборони. Коли 1942 року Вільгельм зрозумів, що Німеччина програє війну, і втратив симпатії до Гітлера, він почав співпрацювати з французькою і, можливо, також британською розвідкою. Ця співпраця тривала і після війни, і в ній Вільгельм шукав спільників у розумінні українського питання. Вивезений з Відня радянськими спецслужбами в серпні 1947 року, він був засуджений до 25 років позбавлення волі. А вже 18 серпня 1948 року помер від сухот у радянській в'язниці.

«**Червоний князь**» написаний у живій розповідній манері, що подеколи нагадує добру історичну, кримінальну чи настроєву прозу, від якої годі знудитися. Часом читач може навіть поцікавитися, чи Снайдер не передав куті меду із квітчастим стилем: «Це була дивовижна частка, що охоплювала Угорщину від північного сходу до південного заходу і нагадувала безсоромну жінку, яка сидить на камінні». Подеколи Автор додає елементи літературного стилю: «Зауваживши, що його помітили, Вільгельм звернувся до них з щирою усмішкою: «Я австрієць, але великий приятель українців». А тоді, насупивши конспіративно брови, додав: «Я Василь Вишиваний»». Водночас розлогі примітки та довга бібліографія вказують на ретельні студії, що передували написанню книжки. Допомагають зорієнтуватися в матеріалі вміщені наприкінці генеалогічні дерева Вільгельма та габсбурзько-лотаринзької династії від імператриці Марії Терезії, короткі біографії згаданих у тексті осіб, хронологія історії Габсбургів, пояснення щодо термінів і мов, покажчик та мапи (хоча мапа України та Польщі 1918 року не викликає сумнівів).

Як кожна цікава книжка, «Червоний князь» спонукає до дискусії у важливіших і менш істотних справах. Якщо ідеться про перші, постає кілька запитань щодо загальних історичних інтерпретацій автора, які визначили обличчя його праці. Від якого часу можна називати українцями греко-католицьке населення Східної Галичини? Чи виправдане вживання цієї назви, наприклад, в описі подій 1848 року? Теза, що населення, яке мешкало на теренах сучасної України наприкінці ХІХ століття, – це просто українці, включно з «українцями із клану гуцулів», видається радше сумнівною.

Пишучи так, мається на увазі, нібито все, що відбувалося в історії цього регіону, мусило спричинитися до постановня незалежної України, а так, мабуть, не було.

Автор «Червоного князя» є безсумнівним євроентузіястом. Це враження не полишає під час читання останнього розділу та епілогу книжки, де Снайдер, як зауважив один із рецензентів, пишучи про Європейський Союз, впадає в елегійно-пафосний тон. Пов'язуючи ЕС з думкою та традицією Габсбургів, Снайдер не завжди переконливий, хіба що ми погодимось, що Римська імперія, королівство Каролінгів, Священна Римська імперія німецької нації та польсько-литовська Річ Посполита також були попередниками сучасної об'єднаної Європи.

Цитата

«Вільгельмові фон Габсбургу, Червоному князеві, доводилося одягати уніформу австрійського офіцера, придворні регалії габсбурзького ерцгерцога, простий костюм паризького вигнанця, комір Ордену Золотого руна, а також – час від часу – сукню. Він умів орудувати шаблею, пістолетом, стерном і палицею для гольфу. Він говорив італійською – мовою його матері ерцгерцогині, німецькою – батька ерцгерцога, англійською – його британських друзів королівської крові, польською – мовою країни, якою хотів правити його батько, та українською – мовою країни, якою хотів правити сам. Він не був безневинним, але безневинні не можуть засновувати націй», – пише американський історик Тимоті Снайдер у книжці про Вільгельма Габсбурга «Червоний князь», виданій англійською 2008-го й українською 2011 року.

Вишиваний король України

«Вишиваний. Король України» – потужний мистецько-просвітницький проєкт міжнародного рівня, що демонструє світу принципово нову українську ідентичність.

Проєкт покликаний відновити забуті сторінки історії та познайомити широкий загал із непересічною постаттю ерцгерцога Вільгельма фон Габсбурга-Лотаринзького.

Лібрето опери

Автором лібрето став український письменник Сергій Жадан, який глибоко та чуттєво розкрив через слово долю борця за українську ідею – Василя Вишиваного. Твір вийшов окремим виданням. Унікальний дизайн артбуку з елементами витісненої троянди підкреслює емоційність тексту та драматичність історії ерцгерцога Вільгельма.

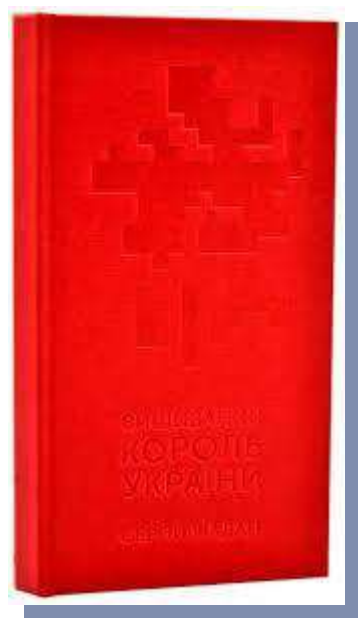

Поетично-музична хімія

Спочатку було слово, писати лібрето запросили Сергія Жадана. Як поділився сам поет: «Вишиваний – цікавий, колоритний і актуальний персонаж. Тому працювалося легко й натхненно. Мені було цікаво не робити з Василя Вишиваного шаблонного, ура-патріотичного героя. Бо він у чомусь парадоксальний історичний персонаж, про якого можна писати і художні романи, і знімати документальне кіно, і навіть написати оперу. І я намагався показати його живим, різнобічним, який у чомусь був не до кінця послідовним, у чомусь – надзвичайно ідеалістичним, але, безперечно, таким, що залишив дуже яскравий слід. А що надихало в роботі над лібрето? Цікава ідея. А попрацювати з композиторкою Аллою Загайкевич – пропозиція, від якої неможливо відмовитися».

Поет і композиторка розробляли лібрето разом: треба було зважити на всі можливі «оперні» ситуації – ансамблі, хори... «Я розумів, що слова, які пишу, співатимуть. Це, безперечно, позначилося на всьому творчому процесі», – згадує Жадан. Обидва автори ставили собі за мету зламати стереотипи сприйняття української історії та її висвітлення в сучасних поезії та музичному мистецтві. «Опера «Вишиваний» для мене – це передусім нова музична мова, – ділиться Алла. – Нове інтонування й передусім – нове інтонування поетичної мови Сергія Жадана. І пошук, власне, «голосу» Василя Вишиваного».

Лібрето як вишуканий дарунок

Жадан С. Вишиваний. Король України : лібрето опери / Сер. Жадан. – [Чернівці] : [Меридіан Черновіц], [2020]. – 112 с.

«Наша команда вирішила видати **текст лібрето**, щоб шанувальники Сергія Жадана та історичної постаті Василя Вишиваного могли не лише почути його зі сцени, а й прочитати, адже до опери не ввійшли деякі фрагменти оригінального тексту, – розповідає Олександра Сасенко, одна з ініціаторок і продюсерка проєкту «Вишиваний. Король України». – І ми від самого початку свідомо прагнули знайти для втілення нестандартного задуму особливе дизайнерське рішення, яке й запропонувало бюро Zhuk&Kelm».

Вишукана подарункова книга з обкладинкою з тканини червоного кольору з витісненою вишитою ружею отримала відзнаку конкурсу **«Найкращий книжковий дизайн»** на міжнародному ярмарку «Книжковий арсенал» у 2020.

«Наша ружа, – розповідає Ольга Жук, – фактично схема традиційної вишивки, але подана як сучасний патерн, піксельне зображення, глітч. І образ Вишиваного «розкривається» з кожним наступним розділом завдяки додаванню окремих елементів схеми квітки, тож повна світлина героя з'являється наприкінці книги. Інші образи у книзі також дуже мінімалістичні, це атмосферні фрагменти фото».

Книга-лібрето стала одним з бестселерів початку 2021 року. І вже перекладена німецькою мовою.

«Головний герой пригадує своє життя. Думає, що йому вдалося, а що не вдалося». А через нього проглядає Європа у вирі Першої світової війни, і Україна, «якою б вона могла стати, і не стала», роздerta навалюю більшовиків. Так розповідає про свій задум автор лібрето опери **«Вишиваний. Король України»** – топовий український письменник, поет і музикант **Сергій Жадан**.

«Мрії – дивний матеріал для історії. Але вони стають сенсом життя. Таким сенсом життя для нашого героя, Вільгельма фон Габсбурга, стала по-дитячому щемлива, дивна та болісна любов до України, як казкового світу вічного щастя. Така любов притаманна поетам.

Напевно, тому лібрето опери написав Сергій Жадан. Воно поетичне у своїй суті – розповідаючи «історію» легендарної особистості, поет створює уявний історичний простір, що безжально резонує із сучасністю. Наш герой сприймає історичну та політичну трагедію країни, куди він потрапив замолоду й звідки було його перше кохання, як особисту. Вона змінює все його життя, і врешті – закличе до останньої, найвідвертішої розмови», – так презентує лібрето видавництво **Meridian Czernowitz**, де воно вийшло книгою.

«Вишиваний. Король України» – це низка мистецьких сайд-проектів, об'єднаних однією назвою, ідеєю та історичним бекграундом. Наймасштабніший із них – сучасна опера міжнародного рівня, присвячена знаковій для України постаті австрійського ерцгерцога Вільгельма Габсбурга, відомого як Василь Вишиваний.

Оперу створено на замовлення Почесного консула Республіки Австрія в Харкові Всеволода Кожемяка.

Всеволод Кожемяко:

Почесний консул Республіки Австрія в Харкові. Підприємець, генеральний директор Групи АГРОТРЕЙД, засновник благодійного фонду «Україна XXI». Ініціатор багатьох культурних і соціальних проєктів. За волонтерську і благодійну

діяльність нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня.

Таке в Україні вперше: факти про оперу:

- Прем'єра історичної опери «Вишиваний. Король України» відбулася – 2 жовтня 2021 року в театрі «Схід Орега» у Харкові.
- Це спільний мистецький проєкт України та Австрії.
- Кошторис опери склав 17 мільйонів гривень, кажуть організатори, це найдорожча постановка за усі 30 років Незалежності України.
- Лібрето, літературну основу опери, написав письменник, поет і музикант Сергій Жадан.
- Композитор – Алла Загайкевич.
- Режисер постановки Ростислав Держипільський
- У постановці брали участь 200 артистів.
- Партію Василя Вишиваного співає Володимир Козлов.
- На сцені встановили триярусну конструкцію, вагою у п'ять тонн.
- Василь Вишиваний у постановці виходить на сцену у шести різних сценічних костюмах.

Сергій Жадан про Василя Вишиваного та оперу:

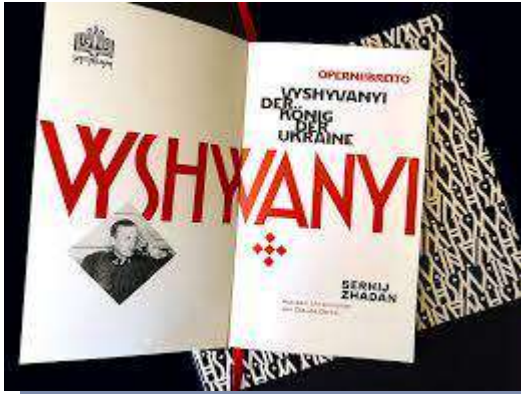
- «Це метафора української історії, якою вона могла бути і не стала».
- «Це можливість неможливого – великою мірою спрямована як у минуле, так і у майбутнє».
- «З одного боку, це історична опера. У нас є і Шептицький, і Болбочан, і Скоропадський. Хотілося, щоб Скоропадський співав...».
- «Я не хотів показати шаблонного героя. Я хотів показати його живою, різнобічною, суперечливою і дуже яскравою особистістю».
- «Ми дуже хотіли показати Україну частиною Європи. Якою вона, як і тоді, була і водночас все ще хоче стати».
- «Це і про той час, і про нас теперішніх».

Тим часом опера переросла в міждисциплінарний проєкт, який Олександра Саєнко продовжує просувати за кордоном разом з ім'ям національного героя України Василя Вишиваного. У її планах – зробити до 135-річчя з дня народження Вільгельма фон Габсбурга показ опери в кінотеатрі з потужним звуком і великим екраном та об'єднати це з презентацією німецькомовного видання лібрето. Також вже в роботі збірка біографічних есеїв про Вишиваного різних українських авторів, серед яких Тарас Прохасько, Катерина Калитко, Лариса Денисенко.

Німецький переклад лібрето Сергія Жадана «Вишиваний. Король України» вийшов у видавництві UStream Verlag. Нове видання представили на австрійському книжковому фестивалі Buch Wien.

Німецький переклад став першою книжкою для нового австрійського видавництва з харківським корінням **UStream Verlag**, заснованого Олександром Саєнко у 2023 році. Після початку повномасштабного вторгнення виникла ідея репрезентувати книжковий проєкт про Василя Вишиваного для європейської публіки, але в новому дусі та з іншим естетичним підходом.

Над перекладом працювала Клаудія Дате, яка перекладає твори Жадана німецькою вже 20 років. «Рими у німецькій мові часто звучать занадто застаріло або пишномовно, що не відповідає динаміці та звучанню оригіналу. Тому я вирішила знайти ритм, який у повторях створював би схоже на риму звучання. Текст (Жадана) добре структурований, різні перспективи додають твору динамічної глибини... На мою думку, події Першої світової війни в Україні досі в німецькому дискурсі...», – поділилася враженнями перекладачка.

«Коли я нарешті отримала переклад, я була в захваті. Взагалі художній переклад – це особливе мистецтво, а тут ще й лірика, віршоване. Хоча Клаудія зробила переклад максимально близький до змісту, але їй вдалось при цьому зберегти стиль Жадана, мені здається, я навіть чую його фонетику. Це якесь диво», – каже Олександра Сасенко.

Вона виступила не лише ініціаторкою проєкту, але й видавчиною. У 2023 році Олександра заснувала в Австрії видавництво UStream Verlag, яке й надрукувало німецький переклад лібрето «Вишиваний. Король України».

Дизайн книжки та шрифти розробив український каліграф і дизайнер Олексій Чекаль. Дизайнер створив візуальне рішення на перетині стилістики віденської Сецесії та українського авангарду.

«Чорно-червоний колорит використаний, щоб підкреслити тяглість з прапором українського спротиву. Жорстка структура книги пожвавилася орнаментальними мотивами, чи то з дерев'яних скринь Карпат, чи то з вишиванок. Мені здається, що вдалося передати через типографіку дух тих великих та жахливих часів, коли Україна намагалася здобути свою державність», – розповів про свою роботу Олексій Чекаль.

Ушанування пам'яті

- За ініціативи товариша Габсбурґа-Вишиваного по еміграції та ув'язненню – Романа Новосада 2 липня 2000 року у м. Відень (Австрія) в Українській греко-католицькій церкві Святої Варвари було відкрито меморіальну дошку Василю Вишиваному (Вільгельму Габсбурґу).

- Площа Вишиваного у м. Львові.
- Вулиця Василя Вишиваного в Івано-Франківську. Вулиця невеличка, не має будинків чи адрес, проте в самому центрі міста.
- 26 вересня 2014 року в Івано-Франківську на початку вулиці Василя Вишиваного було встановлено анотаційну таблицю Василю Вишиваному.
- У м. Києві існує вулиця Василя Вишиваного.
- Провулок Вільгельма Габсбурга у місті Одеса.
- Вулиця Василя Вишиваного в селі Доброолександрівка Одеської області.
- Вулиця Василя Вишиваного є у місті Запоріжжі.
- У м. Чернівцях під час процесу декомунізації вулиця Кіровоградська була перейменована на вулицю Василя Вишиваного.
- У м. Кам'янець-Подільському під час декомунізації вулиця Вутіша була перейменована на вулицю Василя Вишиваного.
- 2019 року в місті Хмельницький вулицю Зої Космодем'янської перейменували на вулицю Василя Вишиваного.
- На вулиці Січових Стрільців у місті Золочеві Львівської області, при вході у Навчальний Центр Національної Гвардії України, який розташований на теренах колишніх австрійських казарм, 14 листопада 2020 року відкритий Меморіал Василеві Вишиваному. Меморіал присвячено до 125-ї річниці з дня народження Вільгельма Габсбурга — Василя Вишиваного (1895-1948) та 105-ій річниці прибуття Ерцгерцога Австрійського на військову службу у місто Золочів в 13 полк уланів. 18 серпня 2021 року, з нагоди присвоєння підрозділу НГУ імені Василя Вишиваного та роковин загибелі ерцгерцога, на території цього ж навчального центру відбулася урочиста передача та відкриття погруддя Василя Вишиваного
- 2020 рік Львівська обласна рада оголосила роком Василя Вишиваного.
- У 2020 році на замовлення Почесного консула Республіки Австрія в м. Харкові Всеволода Кожемяки створено сучасну українську національну оперу «Вишиваний. Король України». 1 та 2 жовтня 2021 року на сцені Харківського Національного академічного театру опери та балету імені М. В. Лисенка відбулася прем'єра цієї опери (композиторка — Алла Загайкевич, автор лібрето — Сергій Жадан).
- Пам'ятник Василеві Вишиваному в Києві
- 10 лютого 2021 року в Києві освячено місце під пам'ятник Василеві Вишиваному з нагоди 126-ї річниці від дня його народження. На День вишиванки.

- 20 травня 2021 року на цьому місці відкрито бронзове погруддя Василя Вишиваного (Вільгельма Габсбурга), автори — скульптори Михайло Горловий та Олександр Фурман. Пам'ятник встановлено в сквері перед школою № 61 на вулиці Юрія Ілленка, неподалік Лук'янівського СІЗО, де помер ерцгерцог.
- 13 травня 2022 р. у місті Городок Хмельницької області вулицю Єсеніна перейменували на вулицю Василя Вишиваного.
- 28 липня 2022 р. у місті Біла Церква Київської області вулицю Робітничу перейменували на вулицю Василя Вишиваного.
- 2023 року був започаткований курінь ч. 1 УПЮ імені Василя Вишиваного у станиці Відень.

Післямова

Відданість Вільгельма Габсбурга українському народу, його участь в боротьбі за державність, його спадщина — спогади та багаторічне листування з Митрополитом Андреем Шептицьким, поетична творчість — мають велику духовну цінність для нащадків.

Зрештою, матимемо за велику честь надати слово йому, Василю Вишиваному:

«...Я сильно надіюсь, що прийде хвилина,

Весь світ запалає огнями —

І воля народів, щаслива година

Братерство воскресне між нами...»

Я людина без батьківщини, без дому, покинутий і, як Габсбург, можливо зненавиджений. Я не маю і не мав би нічого більше для себе чекати, якби мене не стримувало моє «останнє», моє «все» — віра у вільний Український Нарід. Цією вірою я живу, і се для мене моє «Все» і моє «Останнє».

Минає в житті лиха доля

І кожний покине ярмо;

Всміхнеться нещасному воля

Цілюючи смертю його...

Чи може таке бути? В імператорській родині, десь біля моря, в оточенні античних пам'яток, що лишились з часів Римської імперії народжуєшся ти. Так ти для себе обрав.

Але ти — українець.

Тебе одягають в одяг твого кровного австрійського народу, годують балканськими стравами, адже ти ростеш в мальовничій Пулі, твій вчитель — француз або німець.

Тільки ти — українець.

Тебе вчать різних мов: німецької, польської, шведської. Будь-якої – лише не української.

А ти – українець.

Чи буває так, що ти можеш називатися хоч двічі Габсбургом і тричі – Лотаринзьким.

Але ти – Вишиваний.

Таке буває. Таке може бути. Так було.

Пам'ятаймо про всіх тих, хто віддав своє життя в боротьбі і тих, які й нині нидіють та страждають по буцегарнях за Волю України. А також і тих, хто, може, й по національності не є «щирими українцями» (як і Вільгельм Франц фон Габсбург-Лотаринген), але їх душа і помисли є чистішими і благороднішими численних «лжепатріотів» нашої землі.

Пам'ятаймо брати й сестри – про Вас пам'ятатимуть, про Вас переказуватимуть... як і про Василька Вишиваного!

У своїх мемуарах Ерцгерцог Вільгельм фон Габсбург писав:

«Українці люблять співати. Я люблю слухати, як вони співають. Обов'язково я казав співати: «Не пора», «Ще не вмерла Україна», «Верховино», «Над Прутом у лузі»... Читати по українськи навчився я в зимі 1915 р. Вчив мене жовнір з моєї сотні Примака з Тернопільщини — на національних піснях...»

Бібліографічні джерела

Дашкевич Я. Вільгельм Габсбург (Василь Вишиваний) // Дашкевич Я. Постаті : нариси про діячів історії, політики, культури / Я. Дашкевич ; [упоряд.: М. Карпаль, Г. Сварник, І. Скочиляс]. – 2-е, випр. й допов. вид. – Львів : Піраміда, 2007. – С. 509-524

Жадан С. Вишиваний. Король України : лібрето опери / Сер. Жадан. – [Чернівці] : [Меридіан Черновіц], [2020]. – 112 с.

Липовецький С. Родич імператорів на службі України / С. Липовецький // АВЕ. : до 100-ліття Гетьманату Павла Скоропадського / [упоряд. І. Сюдюков ; за заг. ред. Л. Івшиної]. – Київ : Українська прес-група, 2018. – С. 501-509

Новосад Р. Австрійський архикнязь – український полковник / Р. Новосад // Історичний календар'98 : науково-популярний та літературний альманах. Вип. 4 / упор. А. Денисенко. – Київ : [б. в.], 1997. – С. 240-241

Пономарьов В. Василь Вишиваний (Вільгельм Габсбург) (1896-1948) // Пономарьов В. Рік української історії : календар-довідник / В. Пономарьов – Тернопіль : Богдан, 2013. – С. 61

Проца В. Українець з династії Габсбургів / В. Проца // Nominka. Українські імена світової історії / В. Проца. – Київ : Моя книжкова полиця, 2023. – С. 30-34

Снайдер Т. Червоний Князь : [життя ерцгерцога Вільгельма фон Габсбурга] / Тимоті Снайдер ; [пер. з англ. П. Грицака]. – [Київ] : [Грані-Т], [2011]. – 293 с.

Хорунжий Ю. Василь Вишиваний (Габсбург) // Хорунжий Ю. Українські меценати: Добродійність – наша риса / Ю. Хорунжий – Київ : Академія, 2001. – С. 105-115

Файзулін Я. Вільгельма фон Габсбурга поховали на Лук'янівському цвинтарі : (він претендував на український трон) // Файзулін Я. Історія. UA: постаті, факти, версії / Я. Файзулін. – Київ : КОМОРА, 2021. – С. 102-112

Камеристов Р. Василь Вишиваний / Р. Камеристов // Історія та правознавство. – 2019. – № 28-30. – С. 27-30

Родик К. Авіація, перельот, нова дислокація: «Хто запалює ці вогні на землях мовчання, на втрачених територіях?» / К. Родик // Україна молода. – 2022. – 14 верес. – С. 13

Терещенко Ю. В'ячеслав Липинський і Вільгельм Габсбург (Василь Вишиваний): на політичних перехрестях / Ю. Терещенко // День. – 2019. – 22-23 лют. – С. 20 ; 1-2 берез. – С. 20

Терещук Г. Українець з роду австрійських Габсбургів / Г. Терещук // Історія та правознавство. – 2020. – № 31-33 (листоп.). – С. 74-75

Електронні видання

Василь Вишиваний – австрієць з Габсбургів. Офіцерська служба в Золочеві та служіння Україні [Електронний ресурс] // Золочів. нет : [сайт]. – Електрон. граф. дані. – Золочів, 2017. – Режим доступу: <https://zolochiv.net/vasil-vishivaniy-avstriyets-z-gabsburgiv-ofiterska-sluzhba-v-zolochevi-ta-sluzhinnya-ukrayini/> (дата звернення: 15.01.2025). – Назва з екрана.

Врубель П. Романтичний «Червоний князь» Тимоті Снайдера : рецензії [Електронний ресурс] / П. Врубель // utppublishing.com [сайт]. – Електрон. дані. – [Б. м.], 2023. – Режим доступу: <https://utppublishing.com/doi/pdf/10.3138/ukrainamoderna.14.310> (дата звернення: 22.01.2025). – Назва з екрана.

Коваленко М. «Українцями стають»: яким був полковник УСС Василь Вишиваний [Електронний ресурс] / М. Коваленко // Dyvys.info : [сайт]. – Електр. текст. дані. – Львів, 2024. – Режим доступу: <https://dyvys.info/2024/02/10/vasyl-vyshyvanyj-biografiya-polkovnyka-uss/> (дата звернення: 16.01.2025). – Назва з екрана.

Макаревич М. Що потрібно знати про сучасну оперу «Вишиваний. Король України» [Електронний ресурс] / М. Макаревич // VOGUE : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2021. – Режим доступу: <https://vogue.ua/article/culture/muzyka/novaya-opera-cho-nuzhno-znat-o-proekte-vishivaniy-korol-ukrajini-44538.html>. (дата звернення: 22.01. 2025). – Назва з екрана.

Сімкін М. Василь Вишиваний [Електронний ресурс] / М. Сімкін // Просвіт : [сайт]. – Електрон. граф. дані. – [Б. м. : б. в.]. – Режим доступу: <http://prosvit.in.ua/history/vasyl-vyshyvanyi.html> (дата звернення: 23.01.2025). – Назва з екрана.

Сімкін М. Василь Вишиваний, або життя щирого українця ерц-герцога Вільгельма фон Габсбурга [Електронний ресурс] / М. Сімкін // Фотографії Старого Лева [сайт]. – Електрон. граф. дані. – Львів, 2017. – Режим доступу: https://photo-lviv.in.ua/vasyl-vyshyvanyj-abo-zhyttya-schyroho-ukrajintsya-erts-hertsoha-vilhelma-fon-habsburha/#google_vignette (дата звернення 20.01.2025). – Назва з екрана.

Скрипник О. Василь Вишиваний. На вістрі інтересів розвідок у Європі [Електронний ресурс] / О. Скрипник // Історична правда : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2021. – Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/10/29/160379/> (дата звернення: 23.01.2025). – Назва з екрана.

Терещенко Ю. Як австрійський ерцгерцог став українським патріотом [Електронний ресурс] / Ю. Терещенко // Локальна історія : [сайт]. – Електрон. журн. – 2021. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/iak-avstriiskii-ertsgertsog-stav-ukrayinskim-patriotom/> (дата звернення: 16.01.2025). – Назва з екрана.

Федченко А. Василь Вишиваний – велике повернення [Електронний ресурс] / А. Федченко // Порохівниця : [сайт]. – Електрон. граф. дані. – [Б. м.], 2021. – Режим доступу: https://porokhivnytsya.com.ua/2021/04/17/vasyl-vyshyvanyi_velyke-povernennya/ (дата звернення: 23.01.2025). – Назва з екрана.

Chernukova-Berezdetska V. «Вишиваний. Король України»: лібрето Сергія Жадана видали німецькою мовою [Електронний ресурс] / V. Chernukova-Berezdetska // Амаль Берлін [сайт]. – Електрон. граф. дані. – Берлін, 2024. – Режим доступу: <https://amalberlin.de/ua/2024/11/22/vyshyvanyi/> (дата звернення: 22.01.2025). – Назва з екрана.

Бібліографічний посібник

Василь Вишиваний, або життя щирого українця

До 130 - річчя від дня народження

Біобібліографічне досьє

Укладач:

Ольга Пошибайло

Редактор
Комп'ютерний набір
Комп'ютерна верстка
Відповідальна за випуск

Н. Фенько
О. Пошибайло
О. Якубовський
С. Сичова

Підписано до друку 3.02. 2025 36 стор. Тираж 1 прим.
Обласна бібліотека для юнацтва імені Олесь Гончара
36039, м. Полтава, вул. Олесь Гончара, 25 а
[http:// libgonchar.org](http://libgonchar.org) E-mail: pobugonchara@ukr.net

